

MOĞOLCA ARACILIĞIYLA MANÇUCAYA GEÇEN BAZI TÜRKÇE KELİMELER ÜZERİNE On Some Turkish Words In Manchu Language Borrowed Via Mongolian

*Alimcan İNAYET**

Özet

Mançu dilinde bazı Türkçe kelimeler bulunmaktadır. Oysa tarihte Türklerle Mançular arasında doğrudan bir ilişki olmamıştır. Araştırmalara göre, Mançular bu kelimeleri Moğolca aracılığıyla Türkçeden almışlardır. Bu makalede, Mançucadaki bazı Türkçe kelimeler tespit edilecek ve orijinal şekilleriyle karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Mançu, Moğolca, Türkçe, ödünç

Abstract

There are some Turkish words in Manchu language. But there was no direct relation between Turkish and Mancu people in the history. According to some research, these words were borrowed by Manchu people from Turkish language via Mongolian. In this article, some Turkish words in Manchu language will be determined and compared with original forms.

Key Words: China, Manchu, Mongolian, Turkish, borrow

Mançular Altay dil ailesine mensup milletlerin biridir. Çin tarih kayıtlarında *Sushen, Yilou, Wuji, Mohe, Nüzhen* adıyla anılan kavimler Mançuların ataları sayılır. M. S. 1635 yılında Mançu hükümdarı Nurhaç'ın oğlu Huang Taiji eski kavim adını ortadan kaldırıp milletin adını "Manzhou" olarak değiştirmiştir.

Çin'de 1644 tarihinden 1911'e kadar 267 senelik egemenlikleri sırasında kendi kültürünü ve dilini kaybeden Mançular bugün Çin'in Kuzey Doğusundaki Liaoning ve Jilin eyaletinde, özellikle Heilongjiang eyaletinin kuzeyindeki Heilongjiang (Sahaliyan) nehri havzası ve güney batısındaki Nenjiang nehri havzasında yoğun olarak yaşamaktadırlar. Mançuların Çindeki günümüz itibariyle tesbit edilebilen toplam nüfusu yaklaşık 4,300,000 civarındadır. Bugün bu nüfusun az bir kısmı hariç büyük çoğunluğu Çince konuşmaktadır. Sadece Heilongjiang ve Nenjiang nehri havzasında yaşayan Mançular kendi dillerini nisbeten temiz bir şekilde koruyabilmişlerdir.

Türklerle Mançuların doğrudan ilişkilerine dair elimizde fazla bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte Hunların bugünkü Mançuların ataları sayılan T'ung Hu'lar ile olan ilişkisini yansıtan Mete rivayeti, Türkler ile Mançuların çok eskilere dayanan bir ilişkisinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Türklerin tarihin muhtelif dönemlerinde doğrudan ya da dolaylı olarak temasta bulunduğu Mançular 1599 tarihinde Uygur Türklerinin Moğollara verdikleri Uygur alfabesini Moğollar aracılığıyla kabul etmiş ve 18. yüzyılda Çin sınırları içerisine kattığı milletleri idare etmenin bir ihtiyacı olarak *Beş Dilli Mançuca Lügat* (Mançuca - Moğolca - Tibetçe - Uygurca - Çince Karşılaştırmalı Lügat) adında bir sözlük hazırlattırmışlardır. Bu sözlük 1957'de Milletler Neşriyatı tarafından resmi olarak yayımlanmıştır. Biz bu yazımızda An Shuangcheng tarafından hazırlanıp 1993 yılında Liaoning Milletler Neşriyatınca yayımlanan *Man Han Da Cidian* (Mançuca-Çince Büyük Sözlük)'e, Pekin Üniversitesi'nin yüksek lisans öğrencisi Zhao jie'nin 1989'da yayımlanan "Çağdaş Mançu Dili Araştırmaları" adlı kitabıyla Li Yonghai, Zhao Zhizhong, Bai Liyuan adlı bilimadamlarının yine 1989'da yayımlanan "Çağdaş Mançu Dilinden 800

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.

Cümle" adlı kitabındaki malzemelere dayanarak bugünkü Mançu dilindeki Türkçe kelimeleri tesbit etmeye çalıştık.

1. Man. **amuran** "beğenmek, sevmek, hoşlanmak" (MHDCD., s. 50) < tü. *amraq* (TMEN. IV, s. 522). Krş. Uyg. *amrak* (UTİL. 1, s. 185).
2. Man. **ayara** "ayran" (MHDCD., s. 69) < tü. *ayiray* (TMEN. IV, s. 523).
3. Man. **arki** "raki, içki" (MHDCD., s. 74). Bize göre bu kelime Türkçe'deki *raki* ya da *araki / arak* (KTLS.,s.716-717) kelimesiyle ilgili olup, ses düşümü nedeniyle bu biçimi almıştır.
4. Man. **arsalan** "arслан" (MHDCD., s. 73)<mo. *arsalan*<tü.(TMEN. IV, s. 522). krş. Ttü. *arslan / aslan* (TS. 1, s. 88), Bşk. *arışlan*, Kzk. *aristan*, Kırg. *arstan* (KTLS., s. 28 - 29).
5. Man. **atur/baturu** "kahraman, yiğit" (MHDCD., s. 396)<tü. *atur*(TMEN. IV, s. 524). krş. Ttü. *bahadır* (TS.,s.130), Bşk., Kaz., Krg., Özb.,Tat. *atur*, Uyg. *atur* (KTLS., s.990-991).
6. Man. **ayan** "zengin" (MHDCD., s. 401)<mo. *ayan*<tü. (TMEN. IV, s. 524). krş. Ttü. *bay* (TS. 1, s. 158). Kelimedeki *-an* eki Moğolcaya özgü bir ektir.
7. Man. **boro** "kır renginde olan, kır renkli, boz" (MHDCD., s. 443)<mo. *boro* < tü. (TMEN. IV, s. 525). krş. Bşk. *horo* (KTLS., s. 78), Ttü. *boz* (TS. 1, s. 217).
8. Man. **buka** "boğa" (MHDCD., s. 445)<mo. *buqa*<tü. (TMEN. IV, s. 526). krş. Ttü. *boğa*, Az., Tkm. *buğa*, Kzk., Kırg., Özb., Uyg. *buka*(KTLS., s. 76 - 77).
9. Man. **bulak** "pınar, kaynak" (MHDCD., s. 449)<mo. *bulay* <tü.(TMEN. IV, s. 525). krş. Az. *bulağ*, Kzk., Kırg., Uyg. *bulak* (ÇTDMSD., s. 56).
10. Man. **jarguci** "yargıç" (MHDCD., s. 847)<mo. *jarjuçi*<tü.(TMEN. IV, s. 530). krş. Ttü. *yargıç* (TS. 2, 1599).
11. Man. **enie** "ana,anne" (MHDCD., s. 80)<tü. *ana*(TMEN. IV, s. 522). krş. Krg. *ene*, Özb. *ane*, Tat. *eni / ine*, Tkm. *ene*, Bşk. *iney* (KTLS., s.20-21).
12. Man. **erdemu** "erdem, ahlak" (MHDCD., s. 124)<mo. *erdem*<tü. (TMEN. IV, s. 529). krş. Ttü. *erdem* (TS. 1, s. 461), Uyg. *erdem* (UTİL. 1, s. 249).
13. Man. **erdeken, erte** "erken, sabahleyin" (MHDCD., s. 128 ; Li Yonghai, s.15)<tü. Ertä (TMEN. IV, s. 529). krş. Ttü. *er / erken* (TS., s. 460 ve s. 464), Bşk., Tat. *irtük / irten*, Kaz., Kırg., Özb. *erte*, Tkm. *ir*, Uyg. *erte / etigen* (KTLS., s.220-221). *Beş Dilli Mançuca Lügatta* bu kelime *erteken* olarak kaydedilmiştir (Sadık, s.53).
14. Man. **honin** "koyun" (MHDCD., s. 351)<mo. *qonin*<tü.TMEN. IV, s. 537). Kaşgarlı Mahmut *koy* kelimesinin Argularca *kon* dendiğini kaydetmiştir(DLT.,1, s.31). Kelimenin sonundaki *-in* eki Moğolcaya özgü bir ek olmalıdır.
15. Man. **kara** "kara, siyah, şiddetli" (MHDCD., s. 278)<mo. *qara*<tü. TMEN. IV, s. 536). krş. Ttü. *kara* (TS. 2, s. 789).
16. Man. **katun** "kudretli, sağlam, hatun, hanım" (MHDCD., s. 278)<tü. *qatun*(TMEN. IV, s. 536). krş. Ttü. *hatun*, Az. *gadın / hatın*, Kzk., Kırg., Bşk. *katın*, Uyg. *hotun* (KTLS., s. 320 - 321).
17. Man. **kongoro** "kongur renkli(at)" (MHDCD., s. 284)<tü. *qoñur* (TMEN. IV, s. 537). krş. Ttü. *konur* (TS. 2, s. 895), Uyg. *koñur* (UTİL. 4, s. 269), Kırg. *kongur* (KS. II, s. 483).
18. Man. **kuluk** "yürük at" (MHDCD., s. 936)<mo. *külüğ* <tü.(TMEN., s. 532). krş. Kırg. *külük*(KS. II, s. 536).

19. Man. **minggen** "bin" (MHDCD., s. 760)<mo. miŋyan<tü. (TMEN. IV, s. 533). krş. Ttü., Tat., Uyg., Kzk. *bin/min/ming/müing* (KTLS.,s. 70-71). Kelimenin sonuna getirilen *-gan* eki ise Moğolca'ya mahsus bir ektir(bk: Günay, s. 67).

20. Man. **oron** "yer, mevki" (MHDCD., s. 179) <mo. *oron/orun* <tü. (TMEN. IV, s. 534). krş. Uyg. *orun* (UTİL. 5, s. 637), Kırg. *orun* (KS. II, s. 601), Bşk. *urın*, Kzk. *orın* (KTLS., s. 984 - 985).

21. Man. **suruk** "hayvan sürüsü, sürü" (MHDCD., s. 539)<mo.sürüg < tü. (TMEN. IV, s. 540). krş. Ttü. *sürü* (TS. II, s. 1359), Tkm. *süri*, Özb. *sürüv* (KTLS., s. 805).

22. Man. **tarimbi, termi, teritçi, tarici** "ekin ekmek, ekmek" (MHDCD., s. 591; Zhao Jie, s.8, Li Yonghai, s.45)<mo. *tari* "tohum ekmek", *tariçi* "ziraatçı" <tü. (TMEN. IV, s. 541). krş. Uyg. *terim, termek, terikçi, terimçi* (UTİL.2, ss. 426-427), Ttü. *tarım*(TS. 2, s. 1419).

23. Man. **temen** "deve" (MHDCD., s. 603)<mo. *temegen*<tü. (TMEN. IV, s. 542). krş. Sah. *tebien*(TYS.,s.65), Çuv. *teve*(ÇS.,s.177), Ttü. *deve*, Uyg. *töge*(KTLS., s.168-169).

24. Man. **temur** "demir" <mo.(MHDCD., s. 604)<mo. *temür*<tü.(TMEN. IV, s. 542). krş. Ttü. *demir*, Kzk. *temir*, Bşk. *timir*, Uyg. *tömür*(KTLS., s. 160 -161).

25. Man. **tumen** "on bin" (MHDCD., s.634)<mo. *tümen*<tü. (TMEN. IV, s. 544). krş. Ttü. *tümen*(TS.,s.1502).

Görüldüğü gibi, tespit ettiğimiz Türkçe kelimeler Moğolca aracılığıyla Mançuca'ya geçmiştir.

Mançuca da yine *dalda* "gölge", *tala* "stepi kır, sahra", *çolkun* "dalga", *meme* "meme", *kaka* "bebek dışkısı" gibi değişik Türk lehçelerinde bugün de kullanılmakta olan kelimeler bulunmaktadır. Türk ve Mançu dillerinin karşılaştırmalı araştırılması bunun gibi pek çok ortak dil ve kültür unsurlarını ortaya çıkaracaktır.

KISALTMALAR:

- ⇒ **Az.** : Azerice
- ⇒ **Bşk.** : Başkurtça
- ⇒ **ÇS.:** H.Paasonen, Çuvaş Sözlüğü, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1950.
- ⇒ **ÇTDMSD:** Çindeki Türk Dilli Milletlerin Sözlük Dağarcığı(Zhongguo Tujue yuzu yuyan cihui), Milletler Neşriyatı, Pekin, 1990.
- ⇒ **Çu.:** Çuvaşça
- ⇒ **DLT.** : Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lüğati't - Türk, Çev:Besim Atalay, TDK. yay.Ankara, 1939-1941
- ⇒ **Kırg.:** Kırgızca
- ⇒ **KS.** : Yudahin, Kırgız Sözlüğü (Çev: Abdullah Taymas), TDK. yay., Ankara 1994.
- ⇒ **KTLS.:** Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kültür Bakanlığı, Ankara 1991
- ⇒ **Kzk.** : Kazakça
- ⇒ **Li Yonghai:** Çağdaş Mançuca'dan 800 Cümle (Zhao Zhuzhong, Bai Liyuan ile birlikte), Merkezi Milletler Enstitüsü, Pekin 1989.
- ⇒ **Man.:** Mançuca
- ⇒ **MHDCD.:** An Shuangcheng, Man Han Da Ci Dian(Mançuca - Çince Büyük Sözlük), Liaoning Milletler Neşriyatı, Shenyang, 1993
- ⇒ **Mo.** : Moğolca
- ⇒ **Özb.** : Özbekçe

- ⇒ **Sadık:** "'Beş Dilli Mançuca Lügat' için Uygurca - Çince, Çince - Uygurca Kılavuz"u Hazırlamadaki Bazı Meseleler Üzerine", Til ve Tercime(Dergi), Sayı: 6, Urumçi 1994.
- ⇒ **Sah.:** Sahaca
- ⇒ **Tat.:** Tatarca
- ⇒ **Tkm.:** Türkmenge
- ⇒ **TMEN.:** Gerhard Doerfer, Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen, Band IV, Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden, 1975
- ⇒ **TS. :** Türkçe Sözlük(I-2), TDK., Ankara 1988.
- ⇒ **Ttü :** Türkiye Türkçesi
- ⇒ **Tü.:** Türkçe
- ⇒ **TYS. :** Yuriy Vasiliev, Türkçe - Sahaca(Yakutça) Sözlük, TDK.yay., Ankara 1995.
- ⇒ **UTİL.:** Uygur Tilinin İzahlık Luğiti, 1(1990), 2(1991), 3(1992), 4(1994), 5(1996), Milletler Neşriyatı, Pekin.
- ⇒ **Uyg. :** Uygurca
- ⇒ **Zhao Jie:** Çağdaş Mançu Dili Araştırmaları, Milletler Neşriyatı, Pekin, 1989.